

ÖZ

Hazırlayan	: Dayan KAMALI
Anabilim Dalı	: Tarih
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xxvii+295
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV

“MUNTAHAB AT- TAVARİH-I MUİNİ”NİN TERCÜMESİ VE TARİHİ KAYNAK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Bilginin en birinci elden yani yazarı tarafından tespit edilip, yazılmış kitaplara kaynak kitap denir. Kaynak kitaplara ihtiyacımız bir bilginin doğruluğunu araştırmak ve alıntı yaptığımız kitabı referans gösterdiğimiz için kaynak göstermek gereklidir. Özellikle tarihi olayları araştırırken birinci elden yazılmış kitaplar bilim adamları için çok önemlidir. Biz bu çalışmamızda Muineddin Natanzi'ye mensup olan Muntahab at-tavarih-i Muini adlı kaynak eseri Türkçeye çevirerek muhtevasında bulunan Altın Orda ve Maverâünnehir konularını karşılaştırma yöntemiyle yazdık.

1413 yılında giraz'da yazılan bu eser; Âdem peygamberden başlayarak Timur'un ölümüne (1404-1405) kadar olan dünya olaylarından bahseder. Bununla birlikte 1404-1413 yılları arasındaki tarihi olaylardan da yer yer söz etmektedir. Bu kitapta; yazarın yaşadığı döneme yakın olan 13-15 yüzyılları arasındaki olaylar anlatılıyor ve kitap aşağıdaki bölümlerden oluşuyor.

1. İran'ın güneyinde hüküm süren Melikler (Moğollar dönemi).
2. Rusya'nın güneyinde hüküm süren Moğolların tarihi.
3. Orta Asya'daki Moğolların tarihi.
4. Moğollardan sonra yaşayan İranlı Sultanların silsilesi.
5. Timur'un Tarihi. 4

Tezin I. bölümünde Muntahab at-tavarih'in tercümesi verilmiştir. II. bölümde Natanzi'nin Altın Orda devleti ile ilgili verdiği bilgilerin çelişkili ve tartışmalı olan kısımlarına değinilmiştir. III. bölümde ise Çağatayların Maverâünnehir'deki hâkimiyetlerinin son dönemlerine, Emir Timur'un zuhûru ve Maverâünnehir'de hâkimiyet kurarak tahta geçişine kadar gerçekleşen olaylara yer verilmiştir. Nihayet Sonuç kısmında ise tüm bu konular değerlendirilerek genel bir fikre ulaşılmaya çalışılmıştır. Altın Orda Devleti Cuçi'nin 1227'de ölmesinden sonra oğlu Batu han (1227-1256) tarafından kurulmuştur. Cuçi Han oğulları arasında kendi topraklarını paylaşmıştır. Orda Han devletinin doğusunu almış ve sol kol demiçler, kardeşi Batu Han ise batı bölgesini almış ve sağ kol demiçlerdir. Zamanla sağ kol, Altın Ordu İmparatorluğu haline gelmiştir. Batu Han, Saray kentini başkent yapıp devletinin topraklarını batıya doğru genişletmiş, hatta bazı Slav kökenli devletleri de vergiye bağlamıştır.

Batu Handan sonra yerine Berke Han geçer ve Moğolların bir kolu olan Ğlhanlılar devletiyle savađmıđtır. Devlet uzun bir süre beka ile yađamıđsa da bir noktadan sonra taht m¼cadeleleri patlak vermiđtir. Bu m¼cadeleler sonucunda ise Natanzi"ye g¼re Cuçi devleti, Ak Orda ve G¼k Orda olmak üzere ikiye ayrılmıđ daha sonra Batu Han"ın halefleri olan G¼k Orda hanları Ak Orda"nın hakimiyeti altına girmiđlerdir. Diđer bir T¼rk devleti olan Timur devletinin kurucusu Timur, Toktamıđ hana destek vererek onu Altın Orda tahtına geđirmiđtir. Altın Orda devletinin halkı genel olarak T¼rk halkı ve azınlık olarak da Mođol halkından oluđmaktaydı. Bu devlet 1502 yılında tarih sahnesinden çıkmıđtır. Cengiz Han, ¼lkesini taksim ederken, T¼rkistan, ođlu Çađatay"ın hissesine d¼đm¼đtü. Timur"un dođduđu tarihlerde (736/1336), Çađatay Hanlıđı sarsıntı geđirmekte idi. H¼kimiyet Cengiz han soyundan gelen hanlardan çok kabile reislerinin elinde bulunuyordu. Bu sıralarda Maverænnehir hakimi olan boy beylerinden Emir Kazagan öld¼r¼l¼nce yerine ođlu Abdullah, o da öld¼r¼l¼nce torunu H¼seyin, Maverænnehir hakimliđini ele geđirdi. Maverænnehir"ın bu karıđık durumundan yararlanmak isteyen Dođu T¼rkistan"da h¼k¼m s¼ren Çađatay Hanı Tođuluk Timur, Maverænnehir"e 5

geldiđinde (1360) bazı beyler buradan kađtıkları halde Timur, Tođuluk Timur"a bađlılıđını bildirmiđti. Bu y¼zden atalarının yurdu olan Keđ ve y¼resi kendisine bırakıldı. Tođuluk Timur, Maverænnehir"i ođlu Ğlyas Hoca Ođlan"a bırakıp, Timur"u da onun hizmetine tayin etti. Fakat Ğlyas Hoca"nın yanındaki beylerin zalimce davranıđları Timur"un oradan ayrılmasına ve aynı zamanda kayınbiraderi olan Emir H¼seyin"le buluđmasına sebep oldu. Timur, Emir H¼seyin"le d¼đmanları karđısında zor durumda bulunan Sistan hakimi Fahreddin"e yardımda bulundu. Bu yardım talebini yerine getirip geri d¼nerlerken ¼nleri kesilip ¼arpıđmaları gerektiđinden bu sırada ¼m¼r boyu izini tađıyacađı sađ eline ok isabet etti. Herhalde ayađının sakatlanması da bu ¼arpıđmada olmuđtu. Yarasının iyileđmesinden sonra iki emir yeniden Maverænnehir"e gelip Belh ve Keđ Ğehirlerini ele geđirip Maverænnehir"e hakim oldular. Ğleride azdan ¼ođa dođru geliđen bir kısım olaylar bu iki arkadađın yollarını ayıracaktır ve daha sonra Timur, Em¼r H¼seyin"i ele geđirmekle b¼t¼n M¼ver¼nnehir"e h¼kim oldu.

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган	: КАМАЛИ Даян
Иштин сапаты	: Магистр
Беттердин саны	: xxvii +295
Илимий жетекчи	: т.и.к. Проф. Анварбек МОКЕЕВ

“Мунтахаб ат-таварих-и муини” аттуу тарыхый булактын түрк тилине которуу жана ага анализ жасоо”

Маалыматты эң биринчи колдон, башкача айтканда автор тарабынан аныкталып жазылган китептерге колдонулган адабият (булак) деп айтылат. Булак катары колдонулган китептерге бир маалыматтын тууралыгын изилдөөдө жана шилтеме көрсөткөн булакты белгилөөдө муктаж болобуз. Айрыкча тарыхый окуяларды изилдеп жатканда биринчи колдон жазылып алынган китептер илимий изилдөө жүргүзгөн илимпоздор үчүн абдан маанилүү. Биз бул ишибизде Муинеддин Натанзиге таандык «Мунтахаб ат-таварих-и Муини» деп аталган китепти түрк тилине которуп, мазмунунда орун алган Алтын Ордо жана Маверауннехир (Сыр Дарыя) темаларын салыштырма методу менен жаздык.

1413-жылы Ширазда жазылган бул чыгарма Адам пайгамбардан баштаган Тимурдун өлүмүнө (1404-1405-жж) чейинки болуп өткөн дүйнөдөгү окуяларды баяндайт. Муну менен бирге 1404-1413-жж. ичиндеги тарыхый окуяларды дагы убак убагы менен айтып өтөт. Бул китепте автор өмүр сүргөн доорго жакын 13-15-кылымдардын ортосундагы окуялар баяндалат жана китеп төмөнкү бөлүмдөргө бөлүнөт:

1. Ирандын түштүк тарабында орун алган Меликтер (Моңголдор доору).
2. Орусиянын түштүгүндө жайгашкан Моңголдордун тарыхы.
3. Орто Азияда жашаган моңголдордун тарыхы.
4. Моңголдордон кийин жашаган Иран султандарынын династиясы.
5. Тимурдун тарыхы. 7

Дипломдук иштин I-бөлүмүндө «Мунтахаб ат-таварих» китебинин котормосу орун алган. II- бөлүмдө Натанзинин Алтын Ордо мамлекети менен байланышкан маалыматтары карама-каршылыктуу жана талаш туудурган бөлүмдөрү жөнүндө маалымат берилген. III-бөлүмдө болсо Чагатайлардын Маверауннехирдеги (Сыр Дарыя) ээликтеринин акыркы доорлоруна, Амир Темирдин тарых сахнасына келиши жана Маверауннехирде (Сыр Дарыя) өзүнчө бир ээлик куруп, тактыга отурганына чейинки болуп өткөн окуяларга оруни берилген. Эң акыркы жыйынтыктоо бөлүмүндө болсо жогоруда айтылган баардык бөлүмдөргө анализ жана баалоо жүргүзүлүп,

жалпы пикирге жетүүгө аракет кылынган. Алтын Ордо мамлекети Жуучунун 1227-жылы өлүмүнөн кийин анын уулу Бату хан (1227-1256-жж.) тарабынан курулган. Жуучу хан балдары балдарына өзүнүн ээлигиндеги территорияны бөлүштүрүп берген. Орда ханга мамлекеттин чыгыш тарабы тийип, ага сол канат деген ат коюшуптур, бир тууганы Бату ханга болсо өлкөнүн батыш тарабы тийип, аны оң канат деп аташыптыр. Убакыттын өтүшү менен оң канат Алтын Орду Империясына айланган. Бату хан сарайы жайгашкан Сарай шаарын өлкөнүн борбору кылат жана өлкөсүнүн территориясын батышты көздөй кеңейте баштайт. Ал эле эмес кээ бир славян урууларын дагы салык төлөөгө мажбур кылган экен. Бату хандан кийин анын ордуна тактыга Берке хан отурат жана моңголдордун бир колу болгон Илханлылар мамлекети менен согушкан. Мамлекет узак убакыт Берке менен жашагандан кийин белгилүү бир чектигтен кийин такты үчүн күрөш башталган. Бул ич ара күрөштөрдүн натыйжасында Натанзинин айтуусу боюнча Жуучу мамлекети Ак Ордо жана Көк Ордо болуп экиге бөлүнгөн. Аз убакыттан кийин Бату хандын орун басарларынан болгон Көк Ордо хандары Ак Ордонун ээлигинин астына багынып беришкен. Башка бир түрк мамлекети болгон Темир мамлекетинин куруучусу Темир деген болгон. Токтомуш ханды колдоп, аны Алтын Ордонун тактысына отургузган. Алтын Ордо мамлекетинин калкы негизинен түрк элдеринен турган, бирок азын-оолак моңголдор да курамына кирген. Ошентип бул мамлекет 1502-жылы тарых сахнасынан кеткен.

Чыңгыз хан өзүнүн өлкөсүн мураскорлоруна бөлүштүрүп бергенде уулу Чагатайдын үлүшүнө Түркистан аймагы туш келген. Темир туулган жылдарында (736/1336) Чагатай хандыгы кандайдыр бир туруксуздукту башынан өткөрүп турган. Мамлекеттик башкаруу Чыңгыз хандын уруусунан чыккан хандардын эмес уруулардын башчыларынын колунда болгон. Ушул мезгилдерде Маверауннехирди (Сыр Дарыя) ээлеп турган уруулардын биринин башчысы Эмир Казаган өлтүрүлгөндөн кийин, анын ордуна уулу Абдуллах келген. Аны дагы өлтүрүшкөндөн кийин небереси Хүсейин Маверауннехир (Сыр Дарыя) аймагын өз колуна алат. Маверауннехирдеги (Сыр Дарыя) өткөөл убакыттан пайдаланып алууну көздөгөн Чыгыш Түркистандын башкаруучусу, Чагатай мамлекетинин ханы Тоолук Тимур Маверауннехир (Сыр Дарыя) аймагына келгенде (1360-ж.), кээ бир уруу башчылары качып кетишет. Ошондо Темир Тоолук Темирге баш ийип, багынып берген. Өз ыктыяры менен багынып бергендиктен өз ата Мекени болгон Кеш жана Йөresi өзүнүн карамагында калган. Тоолук Тимур Маверауннехирди (Сыр Дарыя) уулу Илияз Хожа Огланга берип, Темирди дагы анын кызмат алдында болуусун дайындаган. Бирок Илияз Хожаны жандап жүргөн бектердин зөөкүрлүк иш-аракеттери Темирдин ал жерден кетүүсүнө жана кайын агасы Эмир Хүсейин менен жолугуусуна себеп болгон. Темир Эмир Хүсейин менен чогуу душмандарынын алдында кыйын абалда турган Систандын башчысы Фахреддинге жардам берет. Бул жардамын иш жүзүнө ашыргандан кийин артка кайтып баратышканда алардын жолдору буулуп, буктурмага туш келишкен. Ушул согушта ага ок тийип, сол колунан ажыраган. Балким бутундагы жарааты дагы ушул майдандын калтырган изи болсо

керек. Жараатынан айыккандан кийин эки Эмир (башчы) кайрадан Маверауннехирге (Сыр Дарыя) келип Белх жана Кеш шаарларын каратып алышат дагы, ал жерге ээлик кылышат. Келечекте уламдан улам өзүнөн өзү өнүккөн бир катар окуялардын негизинде бул эки достун ортосу бөлүнүп, андан кийин Темир Эмир Хүсейинди өзүнө баш ийдирип, Маверауннехирге (Сыр Дарыя) ээлик кылган.

АННОТАЦИЯ

Выполнил	:КАМАЛИ ДАЯН
Направление	:История
Диссертация	:Магистр
Количество страниц	: xxvii +295
Научный руководитель	: д.и.н. Проф. Анварбек МОКЕЕВ

“Перевод исторического источника “Мунтахаб ат-таварих-и муини” на турецкий язык и его анализ”

Информация из первых рук, т.е. книг определенных и написанных автором называется книга-источник. Необходимость в книгах-источниках состоит в том, чтобы исследовать точность информации и необходимо указать источник ссылки, из которого была цитирована информация. Особенно, при исследовании исторических событий, книги, написанные из первых рук, является очень важным для ученых. Мы, в нашей работе написали тему Алтын Орды и Междуречья методом сравнения из перевода Мунтахаб ат-Таварих-и Муин-и, принадлежащее Муинеддину Натанзи. В этом произведении написанное в 1413 году в Ширазе; говорится о мировых событиях, произошедших со времен пророка Адама до смерти Тимура (1404-1405). Вместе с этим, также местами говорится об исторических событиях 1404-1413 годов. В этой книге рассказываются события близкие по периоду к жизни автора между 13-15 веками и книга состоит из следующих разделов:

1. Государство существовавшее на юге Ирана (период монголов)
2. История монголов правящих на юге России
3. История монголов в Средней Азии
4. Династия иранских Султанов существовавших после монголов.
5. История Тимура

В первой части работы, дан перевод Мунтахаб ат-таварих. Во-второй части, была упомянута о противоречивых и о спорных частях, связанное с информацией, рассказанное Натанзи о Золотой Орде. А в третьей части, рассказываются 10 произошедшие события; последний период господства Чагатаев в Междуречье, появление Амир Тимура и вступление на престол, установив господство в Междуречье. И наконец, в заключительной части, попытались получить общее представление, оценив все эти вопросы. Государство Золотой Орды, был основан после смерти Джучи в 1227 году его сыном Бату Ханом (1227-1256). Сыновья Джучи Хана разделили между собой земли. Орда Хан получил восточную часть государства и которое стало называться левым крылом, а его брат Бату получил западную часть и стало называться правым крылом. Со

временем, правая рука стала Империей Золотая Орда. Бату хан столицей государства объявил город Сарай столицей государства и расширил территорию государства на запад, даже некоторые государства славянского происхождения облагал налогом. После Бату хана вместо него приходит Берке хан и воюет с Ильханидами, являющимися одной из ветвью монголов. Несмотря на то что государство в течение длительного времени жила в состоянии выживания, вскоре вспыхнула борьба за престол. А в результате этой борьбы, согласно Натанзи, государство Джучи разделилось на два государства Белая Орда и Синяя Орда. А позже, Синяя Орда, являющееся преемником Белой Орды, вошла под господство Белой Орды. Основатель другого турецкого государства Тиморидов Тимур, поддержав Токтамыш хана возвел его на престол Золотой Орды. Народ Золотой Орды, в основном состоял из тюркских племен и в меньшей части из монгольских народов. Это государство вышло со сцены истории в 1502 году. При разделе государства Чингиз хана, Туркистан достался Чагатаю. Во времена рождения Тимура (736/1336), Чагатое ханство переживало тяжелые времена. Господство находилась в руках не из рода Чингиз хана, а скорее всего у племенных вождей. В это время, после убийства правителя Мавераннахра знатного вельможи Эмира Казгана, вместо него над Мавераннахром взял власть в свои руки его сын 11

Абдуллах, а после его убийства внук Хусейин. Когда Тимур Тоглук, хан Чагатая, правящий в Восточном Туркестане, приехал в Мавераннахр (1360), пожелав воспользоваться смешанным состоянием в Мавераннахре чтобы захватить власть. В это время некоторые вожди сбежали отсюда, а Тимур объявил о приверженности к Тоглук Тимуру. Поэтому, земля и окрестности являющейся родиной предков Тимура, была оставлена ему во владение. Тоглук Тимур, оставив Мавераннахр сыну Илясу Ходжа Оглан, назначил Тимура в его служение. Но жестокие поведения его вождей Иляс Ходжи, стало причиной ухода Тимура оттуда и в то же время к встрече с шуриным Эмиром Хусейном. Тимур, вместе с Амиром Хусейином помог главе Систанцев Фахреддину, оставшийся в трудной ситуации перед врагом. На обратном пути после оказания помощи подверглись к нападению и в этом бою он потерял правую руку, который на всю жизнь остался следом об этом сражении. Возможно, ногу тоже покалечил в этом бою. После излечения раны двое Амиров снова вернувшись в Мавераннахр завоевали города Белх и Кеш и захватили власть в долине Мавераннахр. События, которые развернутся в последующем, разделит пути этих двух друзей, и после Тимур, завоевав Амир Хусейина, становится полноправным властителем долины Мавераннахр.

ABSTRACT

Executor : KAMALI DAYAN
Diploma Paper : Master
Pages : xxvii +295
Scientific Supervisor : Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV

TRANSLATION OF “MUNTAHAB AT-TAVARIH-I MUINI” AND ITS EVALUATION AS AN HISTORIC RESOURCE

First-hand information, ie certain books and written by the author of the source. The necessity of a Book is to explore the accuracy of the information and you must specify the source of reference from which the information was transcribed. Especially in the study of historical events, the book, written by first-hand, is very important for scientists. We wrote theme Altyn Horde and Mesopotamia by comparing the translation of al-Muntahab Tavarikh and Muin and belonging Muineddinu Natanzi in our work. In this work written in 1413 in Shiraz; there is information about world events that have occurred since the time of Prophet Adam to the death of Timur (1404-1405). Together with, there is also sometimes referred to historical events 1404-1413 periods. This book tells the events from the period close to the author's life between the ages 13-15, and the book contains the following chapters:

1. The State existed in the south of Iran (the period of the Mongols)
2. History of the Mongols ruling in southern Russia
3. History of the Mongols in Central Asia
4. Iranian dynasty of Sultanov that existed after the Mongols.
5. The history of Timur

In the first part, there is information about Muntahab at-tavarikh. In the second part, there has been mentioned about the conflicting and controversial parts associated with the information narrated Natanzi of the Golden Horde. And in the third part, narrated the events; and the last period of domination Chaghatays in Mesopotamia, the emergence of 13

Amir Timur and the accession to the throne, to establish dominance in Mesopotamia. Finally, in the concluding part, we tried to get a general idea, considering all of these issues. State of the Golden Horde, was founded after the death in 1227 of Jochi's son Batu Khan (1227-1256). Jochi Khan's sons divided theland. Orda Khan received the eastern part of the state and which became known as the left wing and his brother Batu received the western part which became known as the right wing. Over time, the right hand was the Golden Horde Empire. Batu Khan declared the capital of the state capital city of Sarai and expanded the territory of the state to the west, even some of the state of Slavic origin taxed. After Batu Khan in his place comes Berke Khan and the war with the Ilkhanid, one of the branches of the Mongols.

Despite the fact that state for a long time lived in a state of survival, a struggle broke out shortly for the throne. As a result of this struggle, according to Natanz State Jochi was divided into two states, the White Horde and Blue Horde. And later, the Blue Horde, which is the successor to the White Horde, came under the domination of the White Horde. The founder of another Turkish state Timoridov Timur, supporting Toktamysh Khan brought him to the throne of the Golden Horde. The people of the Golden Horde, mainly consisted of Turkic tribes in the lower part of the Mongolian people. This state came from the stage of history in 1502. In the division of the state of Genghis Khan, the Turkistan got Chagatay. In the time of birth of Timur (736/1336), Chagatai Khanate was going through hard times. Dominance was in the hands of but not the family of Genghis Khan, and most likely at the tribal chiefs. At this time, after the assassination of the governor of Mawarannahr a great noble of the Emir Maurya Kazgan instead, his son Abdullah took power over Mawarannahr, and after his assassination grandson Huseyin. When Timur Togluk, Chagatai Khan, who ruled in Eastern Turkestan, arrived in Transoxiana (1360), wishing to use a mixed state in the Maurya to seize power. At that time, some leaders fled away, and Timur announced 14 commitment to Togluk Timur. Therefore, the land and the surrounding area is home to the ancestors of Timur, it was left over. Togluk Timur, leaving Maverannahr son Ijas Oglan Hodge, appointed Timur in his ministry. But the violent behavior of his leaders Ilyas Hoxha, was the reason for leaving Timur and at the same time for a meeting with the Emir Hussein's brother-in-law. Timur, along with Amir Huseyin helped to leader Sistantsev Fahreddin who was in the difficult situation before the enemy. On the way back after helping subjected to an attack, and in this fight, he lost his right arm, which was the vestige of this battle for all life. Perhaps he crippled leg in this battle too. After healing the wounds Amirov again returned to Maverannahr conquered the city and Belhim and Cash and seized power in the valley Maverannahr. The events that unfold in the future will share the paths of these two friends, and after Timur, winning Amir Huseyin, becomes a full-fledged master of the valley Maverannahr.